

Видоје Голубовић

**Механе и кафане
старог Београда**

Copyright © 2015, Видоје Голубовић

Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА

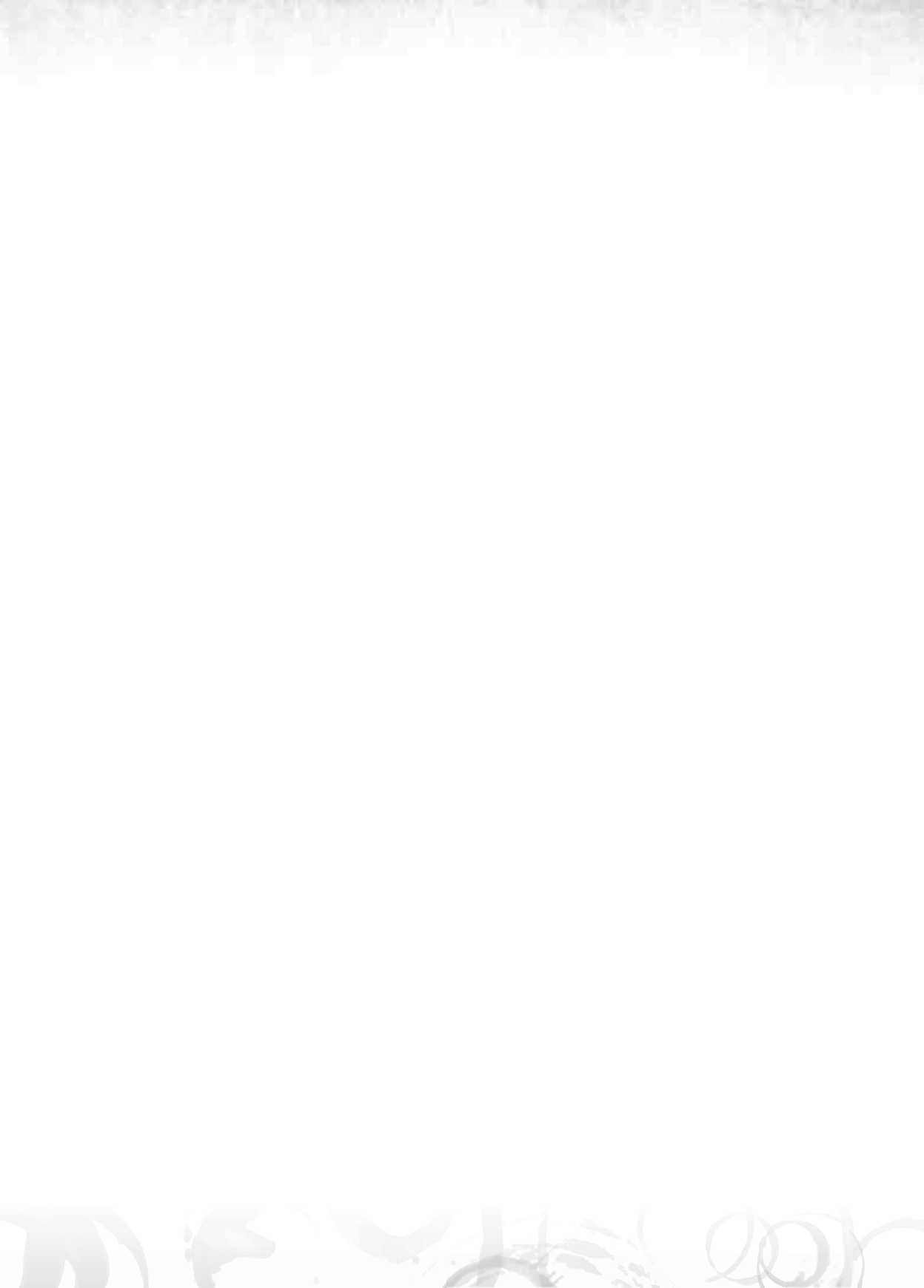

ПЕСМА О ПИЋУ

Ко зод само њиџи мари, њовода ће лако наћи;
Та њије се на свечари – а њије се и на даћи.
Један њије да не засџи – дружи вином санак хиџа;
Пеџар њије њорад жећи, Пав’о – њорад аџеџиџа.
Пије с’ њосле масних јела – ал’ и онда кад се њосџи.
Један њије шџо је снажан, дружи њије збоџ слабосџи.
Сџарици њију јер су сџари, а младићи јер су млади.
Зими с’ њије да се зрије, леџи да се њорасхлади.
Један њије јер је богаџ, дружи њије јер је дужан.
Један њије јер је вес’о, дружи њије јер је џужан.
Неки њију да се бију, неки јер се браџиџи’ хоће;
Једни њију рад дружине, дружи њију збоџ самоће.
Било јуџро, њодне, вече – вино вели: сад је доба.
Један њије јер за знаде, дружи њије да за њроба.
Исџо с’ њије кад се њође, ка’ шџо с’ њије кад се уђе.
Газда њије: њеџово је – а зосџи њије јер је џуђе.
У крчму се лако сџуџа – за њиће је увек зџода,
Један њије кад шџо куџи, дружи њије кад шџо њрода.
Пију мудри, њију луди, џа њије се на све сџране.
Један њије јер за нуде, дружи њије јер му бране.
Мирски људи, оци свеџи, свако нађе шџо да слави.
Један њије кад се сеџи, дружи кад се заборави.
На њослове друђе врсџе шеже с’ кређе наша нога,
Ал’ за њиће увек биће и џиџула и разлога.¹

Змај Јован Јовановић

¹ Даница, Српски народни илустровани календар за годину 2004, Вукова задужбина, Београд, 2003, стр. 476.

САДРЖАЈ

РЕЧ УНАПРЕД (11)

МЕХАНЕ И КАФАНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ (15)

- Ашченица (20) • Бифе (20) • Гостионица (21) • Имарет (21) • Крчма (21)
• Кавана (21) • Караван-сарај (21) • Кафана (22) • Ксенодохион (22)
• Механа (22) • Мусафирхана (23) • Пандохија (23) • Ресторан (23)
• Угоститељски објект (23) • Хан (23) • Хотел (24)

БЕОГРАДСКИ ХАНОВИ И КАРАВАН-САРАЈИ, СТАРА КОНАЧИШТА И СТАНЦИ (25)

- Преглед караван-сараја (28) • Преглед ханова (30)
• Преглед конака (37)

БЕОГРАДСКЕ ГОСТИОНИЦЕ И ХОТЕЛИ (39)

- Сведоци историје или кад би зидови могли да причају (40)
• Преглед гостионица и хотела (47)

БЕОГРАДСКЕ МЕХАНЕ И КАФАНЕ (105)

Најзначајнија институција и универзитет живота (106) • Преглед кафана и
механа (112) • Кафане којима се зна само име (319)

ПОГОВОР (321)

(Ненад Љубинковић и Чедомир Вучковић)

РЕГИСТАР БЕОГРАДСКИХ ХАНОВА, КАРАВАН-САРАЈА И КОНАКА (325)

РЕГИСТАР БЕОГРАДСКИХ ГОСТИОНИЦА И ХОТЕЛА (326)

РЕГИСТАР БЕОГРАДСКИХ МЕХАНА
И КАФАНА (327)

ЛИТЕРАТУРА, ИЗВОРИ И ГРАЂА (336)

Литература (336) • Извори и публикациије (343) • Фотографије (347)
• Скраћенице (347)

О АУТОРУ (349)

РЕЧ УНАПРЕД

Београд - град вечне инспирације. И чудесне историје. Увек освајан, а никад покорен. Пркос и инат, уз још милион других врлина и по неку ману, парадигма су његове душе - душе ма колико изложене утицајима других цивилизација на крају ипак словенске и, за многе, све док је не упознају, тешко разумљиве. Путописци, често оптерећени предрасудом, на крају су о њему - Београду - писали с уважавањем и поштовањем. И с пуно љубави. Историчари, по природи задатка лишени емоције, остајали су опет једнако збуњени колико и задивљени начином на који се одупирао голготама кроз које је прошао. А било их је...

Београд - град великог срца. Налик на друге, а ипак особен. У свему, па и у оном што је тема наше приче. А причаћемо о кафанама. Оним којих више нема иако су заправо и данас ту негде као вечно и неунштиво склониште душе.

Не зна се ко је измислио кафане. Можда је и боље што је тако. Можда би у име захвалности „припадале“ њему, а оне су заправо сазидане да припадају свим људима овог света. Зато и јесу део живота многих, највише оних који никада нису крили да им је кафана друга кућа. Кафане су, дакле, и живот, често и више од живота који има ту проклету ману да је пролазан за разлику од кафана које су - вечне.

У њима, кафанама, догађао се живот. Али какав? Неки кажу - порочан. Има и у томе истине. Али само делић истине, уз напомену да човек без порока и није неки човек. Пре ће бити да је кафански живот живот без крутих правила јер је, ваљда, само у кафани од памтивека човеку било дозвољено да буде - човек. Човек са свим својим врлинама и манама. Дакле - и сам и у друштву. И гладан и сит. И жедан, али само до прве туре пића. На свој или туђ рачун - сасвим свеједно. У кафани је тако - ако си човек, кад имаш, частићеш и себе и друге, а кад, не дај боже, немаш, частиће те други. Понекад и - газда. Никад написан кафански устав допушта госту да у кафану дође тужан, а оде расположен. Да пусти сузу, сузу сете, али и да запева. Кафане - гробнице туге, светионици радости. И највише - куће доброг расположења и вечног

весела. У кафани је човеку дозвољено да буде и оно што јесте, али и оно што није. Да прича о ономе што зна, али и о ономе што не зна. Да машта, и да машти пусти на вољу. Да критикује и хвали. А кафане као кафане – допуштале су себи и више; да се под њиховим кровом руше владе и бирају нове, да се моћници договарају о судбини народа и појединаца, да се тргује и вара, договара и оговара, тужи и мири, воли и мрзи, да се препричавају вести и измишљају догађаји, певају и пишу песме, љуби ко се љубит' не сме... Кафане су буквално биле и циркуси и позоришта, концертни подијуми и оперске куће, редакције најбољих новинара и сале за свакојаке састанке, по потреби и народне скупштине, суднице и адвокатске канцеларије... Зато је кафана НАЈЗНАЧАЈНИЈА СРПСКА ИНСТИТУЦИЈА. И оне некад и ове данас увек су биле препознатљиве по нечему: пићу или специјалитету из кухиње, по газди или кувару, келнеру или музици. И највише – по атмосфери која се могла и омирисати и дегустирати. Али и за то је требало мајсторство, па се тако ваљда и „родише“ боеми без којих би кафане биле исто што и јело без соли или пиће без малигана. Неко кафане назва „универзитетима живота“. Шта би био универзитет без професора, без боема – које књижевни речници карактеришу као особе које живе нерегуларним, неконформистичким и безбрижним животом. У „теорији кафанског живота“ истиче се и то да су боеми подједнако и уметници, али и друштвени маргиналци – зар на свету постоји још нека „професија“ са таквом галеријом ликова?

Београд, на срећу, ни у боемима и боемштини није заостајао за светом. Ако је седиште боемије у Паризу Монмартр или у Њујорку Гринич Вилиџ, онда је то у Београду његова Скадарлија.

А кафана није само кафана – има она и у Београду, али и широм света, своју ближу и даљу родбину с именима: механа, мејхана, кафана, биргија, бирџуз, ресторан, гостионица, бифе, караван-сарај или хан. Ова књига управо има тај светли циљ да подсети на многе од њих, да им на неки начин захвали што су на свој начин обележиле време и обогатиле историју града који се својом прошлошћу и пред собом и пред другима поноси.

Књига се не бави истраживањем београдских кафана са социолошког, културолошког или неког другог аспекта. Она је, пре свега, покушај да се од заборавачувају стари називи кафана и понека прича из њих, прича која се и данас препричава. Такође, аутор се свесно одрекао намере да улази у расправу и објашњења научног карактера. Задовољио се далеко скромнијим циљем – да кроз забелешке из ста-

рих кафана на „трпезу историје града“ изнесе и мало познате или готово непознате детаље, пикантерије и догађаје који су незаслужено скрајнути на маргину времеплова о чудесном граду на обалама Саве и Дунава.

Аутор у целој причи има и једну жељу. Искрену жељу која се своди на то да у овој причи, уколико је то могуће, не буде сâм – да за његов кафански сто седну добронамерни који о београдским кафанама и животу у њима знају још и више. Дакле, добро су дошли сви они који могу допринети томе да се прецизира и појасни постојећи текст, отклоне недоумице, књига допуни новим фотографијама... Унапред свима велико хвала.

Дозволите, на крају, да изразим и посебну захвалност људима без којих ова књига вероватно никад не би угледала светлост дана. Њихове сугестије, примедбе, идеје и подршка, на крају и истинско пријатељство, моја су драгоценост. Зато још једном хвала Љиљани Кузмановић, Љубици Иван, пок. Ђури Ђуровићу, Зорану Шећерову, Милану Плећашу, Чедомиру Вучковићу, Ненаду Љубинковићу, Јордану Петровићу и потомцима, породици Чабрило и породици Петровић – потомцима Вукомановића, Александру Крстићу, археологу Радету Милићу, као и онима који су годинама слали прилоге, документа како бих пред читаоце изашао са што више података и тиме отргао од заборава део београдске историје и механа, кафана и хотела.

Посебну захвалност дугујем Зорану Шећерову, човеку који је с посебном пажњом, понајвише блиставим сугестијама, допринео да књига добије физиономију коју има.

Аутор се захваљује Историјском архиву Нови Београд, Музеју града Београда, Архиву новинске куће „Борба“. Посебну захвалност дугујем издавачкој кући „Лагуна“ што је препознала значај теме и издала ову монографију.

Такође, рецензентима Чедомиру Вучковићу и Ненаду Љубинковићу који су читав свој век посветили борби за очување обичаја и традиције свог народа, његове културе и историје. Поштовао сам и поштујем их као заљубљенике у народно стваралаштво, прегатоце са немерљивим ентузијазмом који нису жалили себе намерни да што више оставе поколењима како се много тога вредног никад не би заборавило. Такође желим да изразим и своје дивљење свима онима који су, заједно са њима, смогли снаге и храбрости да се прихвате посла на очувању једне величанствене прошлости и онога што свима мора бити светиња.

Видоје Голубовић

Посебну и неизмерну захвалност дугујем својој породици без чије подршке и истинског разумевања можда и не бих имао храбрости да се упустим у ову авантуру. У њој сам нашао свој мир и мотиве, али и више од тога. Хвала им на стрпљењу.

У Београду, септембра 2018.

др Видоје Голубовић

МЕХАНЕ И КАФАНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Прве кафане потичу из 15. века. Претече кафана су у литератури забележене пре нове ере у старој Грчкој и Риму. Литература бележи да су „објекти у којима се одмарало уз јело и пиће“ први пут виђени у Меки, родном месту Мухамеда и највећем муслиманском светилишту, али и граду који је још од 7. века био средиште повремених и врло посећених сајмова. Нешто касније, тачније почетком 16. века, кафане су освануле у египатском граду Каиру, као и у неким градовима у Сирији. На основу историјске грађе не може се са сигурношћу утврдити када су отворене прве кафане у Турској, односно да ли је у Цариграду прва кафана „примила госте“ тек 1554 – како је записано – или много пре него што је Турска империја освојила простор Балкана. Забуну, наиме, уносе неки писани извори који указују на постојање кафана у Београду и пре доласка Турака у Србију.²

У 16. веку уживање у испијању кафе са Истока „освојило“ је и Запад. Већ 1522. године³ Турци су у једној кући на Дорћолу отворили кафану и – служили кафу. Кафане у Сарајеву почеле су се отварати 1592. године. Од 1652. имао их је и Лондон, а од 1654. и француски град Марсељ. Затим, од 1683. Беч, а од 1694. и немачки град Лајпциг.

У 17. веку у готово целој Европи отворане су кафане. Како су забележили хроничари, углавном путописци, али и историчари, убрзаном отварању кафана највише су допринели све бројнији међународни трговачки сајмови. Истина, понегде је било и проблема. Немачки цар Фридрих Велики, на пример, строго је забранио отварање кафана у Берлину! Ипак, и упркос царској наредби, у овом немачком граду од 1779. убрзано су се отварале кафане, и то у поприличном броју.

У Паризу је 1790. године на основу веродостојних извора, било око деветсто кафана. Истина, на западу Европе кафане су у почетку биле замишљене као места у којима су право окупљања имали само при-

² *Туризам у Београду 1840-1940*, Грађа за хроникеру, Туристичка организација у Београду, 2006. стр. 11.

³ *Историја Београда*, прва књига, Просвета, Београд, 1974. стр. 349-403.

вилеговани чланови друштва, али од ове праксе се врло брзо одустало, па су кафане широм отвориле врата и такозваним народним масама.

Неке од најчувенијих европских, кафана у давним временима, о којима се причало „пуним устима“, биле су париски *Procopé*, венецијански *Menegazzo*, римски *Greco*, односно *Michelangelo* у Фиренци.

Кафане су, генерално, већ у 17. веку сасвим спонтано постале састајалиште уметника, књижевника, индустријалаца, политичара, али и припадника других слојева друштва.

У време Француске револуције кафане су и средиште политичких агитација и пропаганде - париски *Valois* био је препознатљив по окупљању ројалиста, *Lemblin* - бонапартиста, *Volti di cliozza* у Трсту било је место - центар из којег су започеле иредентистичке демонстрације 1914. С временом, кафане су добијале и сасвим друге контуре, пре свега у културолошком смислу. Посебно место заузимају париске кафане зване *musicos*, у којима се музицирало, слушала музика и певало (*cafes-chantant*) и где су се могли видети акробатска интермеца, водвиљи, ревије, балети (*cafes-concerts*). И те су кафане повремено забрањиване, а доживеле су процват за време Наполеона III.

С временом су те и такве кафане добиле и димензију више. Обогаћене новим садржајем и програмима прерасле су у оно што и данас зовемо мјузикхолм. Култни париски али и европски простори овог типа јесу чувени *Folies-bergere*, *Casino de Paris*, *Moulin-rouge*.

Из кафана израстају мањи локали са истом наменом али скромнијом понудом, као што су бар и бифе.

У току 18. века у бројним документима могуће је наићи на појмове које путописци и хроничари бележе као - кавана, кафана, механа, мејхана, меана, бирцуз, биртија, крчма, гостионица, хан, караван-сарај, ашчиница... да би већ у 19. веку била одомаћена употреба назива - поред набројаних - као што су локал, бифе, ресторан, народна кухиња, хотел, бар...

У суштини, заједничко за све њих било је то да се под њиховим крововима могло седети, одмарати се, разговарати, пити, понешто појести, веселити се, гледати представе - филмске или позоришне - и уживати у разним другим понудама и садржајима.

Али вратимо се оном што се догађало у Београду. У ретким записима који су посвећени кафани и кафанском животу занимљив је онај из времена владавине Јустинијана, цара моћне Византије. Извесни Прокопије, византијски писац и путописац из 6. века, описујући тадашњи Сингидунум (Београд), посебно се осврнуо на крчме зване

пандокеоне⁴ у којима се – како истиче – водио буран живот. По Прокопијевом опису, пандокеоне су четвороугаони објекти на спрат, са двориштем у чијем се средишту налазила чесма. Са дворишне стране, а дуж целог објекта, постојали су отворени ходници из којих се улазило у затворене просторије. У дну дворишта, уз напомену да су сви ови објекти грађени на исти начин, налазила се дворана у којој се служило различито пиће и јело за госте – пандокеона.

Византијске крчме-кафане назване пандокеоне

У оваквим „кафанама“, бар према Прокопијевом запажању, одвијао се, између осталог, и комплетан пословни живот града. Византијски путописац посебно истиче да је Сингидунум у то време био град са изузетно развијеном трговином и да су управо трговци били веза између Сингидунума и остатка Европе и света. Некако је било и природно, закључује Прокопије, да тај и такав град, град који је био свратиште трговаца са истока и запада, живи бурним животом. Поред тога, Прокопије је околину тадашњег Сингидунума, опасаног бедемима, описао као изузетно лепу и са мноштвом воћњака и винограда. Пандокеоне су касније заменили турски ханови, а њих кафане.

У ретким записима, сем констатације да се у првој београдској кафани, коју су 1522. отворили Турци, служила искључиво кафа, других

⁴ М. Пауновић, *Београд вечни град*, НУ „Светозар Марковић“, Београд, 1968, стр. 69–70.

података нема. Претпоставља се да се све одвијало у амбијенту који је верно пресликавао културу живота источних народа, затим да се све догађало непосредно после доласка Турака у Београд 1521. и да се грађевина са кафаном налазила негде на Дорћолу. На основу доступних података не може се прецизно описати тај простор - његов унутрашњи изглед и намештај (ако га је било, због начина седења - миндерлуци и софе - тадашњег турског живља), као ни како се кувала и пила кафа. Наравно, изостали су и неки други детаљи да би се комплетирао слика оног што се догађало на том и таквом месту. Треба, међутим, знати следеће: с доласком Турака у Београд бројни путописци спомињу искључиво караван-сараје и ханове. Појам механа, бар на основу писане документације, појављује се почетком 16. века. Када је у Београду било механа и механџија. Године 1536, била је забрањена продаја домаћег вина и ракије.⁵

Турски записи по уласку у Београд такође потврђују да је 1522. на Дорћолу отворена кафана, тј. „кућа на старом Дорћолу у којој се послуживала кафа“.

Око 1536. Београд, као значајно трговачко свратиште, добија караван-сарај султана Сулејмана. Саграђен је у непосредној близини оног дела града у којем су се још од 1532. насељавали први дубровачки и јеврејски трговци у тада турском Београду. Посебан допринос ширењу београдске чаршије, како се звало уско градско језгро, али и њеном угледу, дао је Мехмед-паша Јахјапашић који је свој караван-сарај саградио (1548) у име хуманости - био је то имарет са сиротињском кухињом и бесплатним одајама за путнике намернике.⁶

И касније се у многим забелешкама о Београду спомињу караван-сараји. Код свих путописаца Соколовићев караван-сарај описиван је као највећи и најлепши у вароши.

У том периоду Београд је имао и ханове. Међутим, о њима, њиховом изгледу и ономе што су нудили нема довољно информација. Ипак, општа је констатација да су ханови, у односу на караван-сараје, имали већи комфор и да су се у принципу користили за вишедневни боравак.

Највећи број механа и кафана у Београду отвара се крајем 19. и почетком 20. века. По неким статистичким проценама, град је на прелазу између два века на сваких педесет становника имао по једну кафану или механу.

⁵ *Историја Београда*, нав. дело, стр. 355.

⁶ В. Голубовић, *Сцаре кафане Београда*, ЦД група, Београд, 2005, стр. 15.